

UDK 911.37 (497.13)

Primljeno (Received): 2. 9. 1992.

Prihvaćeno (Accepted): 10. 12. 1992.

Izvorni znanstveni članak

Original Scientific Paper

PROBLEMATIKA REGIONALNE ORGANIZACIJE JUGOISTOČNOG SEGMENTA SREDIŠNJE HRVATSKE

VELJKO ROGIĆ

U radu je istražen odnos autohtonih i alohtonih uvjeta historijsko-geografskog razvoja regionalnog centraliteta JI segmenta zagrebačke makroregije.

Problems of Regional Organisation of the SE Segment of the Central Croatia

In this study the author analyzed the relations between the local and foreign conditions of historico-geographical development of regional centrality of the SE part of Zagreb macroregion.

Uvod

Jugozapadni i jugoistočni segment zagrebačkog ili središnjehrvatskog nodalno funkcionalnog makroregionalnog prostornog kompleksa, obuhvaća osnovne uvjetno homogene cjeline četvrtog reda sjevernog nepropusnog kao i krškog Pokuplja te korundsko-banijski prostor.¹

Najveći dio teritorija tih triju osnovnih cjelina uvjetno homogene regionalizacije, na drugom ili regionalnom nivou nodalno funkcionalne integracije grupiraju se u dvije teoret-

ski najkoherentnije cjeline karlovačke i sisačke regije.²

Temeljno obilježje položaja teritorija obiju nodalno-funkcionalnih regionalnih cjelina jest da imaju rubni jugozapadni položaj u hrvatskom peripanonskom prostoru nasuprot hrvatsko-bosanskom dinarskom prostoru.

Iako nisu u neposrednom dodiru jer ih odvaja prelazni peripanonsko-dinarski podkapelski i cazinsko-klađuški prostor, ipak s obzirom na prevladajuću važnost niza obilježja di-

1 Rogić V., Nacrt uvjetno homogene regionalizacije Hrvatske, Geografski Glasnik br. 45, Zagreb 1983.

2 Rogić V., Jednostavnost i fleksibilnost koncepta nodalno-funkcionalne diferencijacije SR Hrvatske, Geografski Glasnik, Zagreb 1984, broj 46.

narskog kulturnog areala³, to je tipičan prostor stapanja i prožimanja kulturno geografskih obilježja dinarskog i peripanonskog prostora.

Uobičajeni pristupi ocjeni prirodnih izvora kao dijela temeljne dokumentacije za izradu nacрта plana prostornog uređenja i planiranja regionalnog razvoja nužno polaze od relativno siromašne sirovinske osnove teritorija karlovačke i sisačke regije.⁴

Ta konstatacija kao generalna ocjena odgovara više ili manje i brojnim drugim regijama peripanonskog, dinarskog i jadranskog prostora Hrvatske.

Pažljivija povijesno-zemljopisna i gospodarsko geografska procjena vrijednosti stvarnih i potencijalnih prirodnih izvora sisačke i karlovačke regije ipak pokazuje vrlo karakteristične razlike. To se naročito ističe kod usporedbe stvarnih i potencijalnih vrijednosti prirodnih sirovinskih izvora. U okviru općenito relativnog siromaštva prirodnim izvorima, potencijal ratarskog zemljišta, livada i manje pašnjaka a osobito kvalitetnih šuma na nepropusnoj podlozi teritorija sisačke regije, znatno je veći od onog na pretežno plitkom krškom prostoru karlovačke regije.

Osim povoljnih uvjeta tradicionalne valorizacije mineralnih, osobito metalnih sirovina⁵, značajan segment savske potoline sa ležištima nafte i plina sisačke regije ističe suvremenu važnost tog jedinstveno značajnog prirodnog izvora.

Navedenim razlikama autohtonih izvora dviju regija pridružuju se razlike mogućnosti alohtonog vrednovanja iako one na prvi pogled izgledaju manje. Obje regije imaju značenje kontaktnog prostora na hrvatskom pragu srednje Podunavlje-Jadran.⁶ Ipak, srednjokupsko porječje karlovačke i donjokupsko, zajedno sa lijevim donjepounskim prostorom sisačke regije, uvjetuju različite mogućnosti alohtone valorizacije na pristupu sudbinski važnim prolazima hrvatskog praga. To naročito vrijedi za uvjete i mogućnosti vrednovanja vodenih putova. Karlovac kao povjesno važan hrvatski terminal magistralnog pravca »razvojnne osovine«⁷ manufakturnog razdoblja od sredine XVIII do druge polovine XIX stoljeća, izgubio je to značenje. Ono se, objektivno ocjenjujući mogućnosti suvremene kao i perspektivne prometne valorizacije savskog plovnog puta definitivno učvršćuje u Sisku.

3 Rogić V., Sociogeografski aspekt dinarskog krša, dinarskog kulturnog areala i dinarskog brdsko-planinskog prostora; Geografski Glasnik br. 29, Zagreb, 1976.

4 Prostorni plan zajednice općina Siska; Zavod za prostorno planiranje, urbanistički Institut Hrvatske, Zagreb 1985.

5 Isto djelo

6 Rogić, V., Geografski aspekt podunavsko-jadranskih razvojnih osovina jugoslavenskog prostora u retrospektu i prospektu, generalni referat X jubilarnog kongresa geografa Jugoslavije, Savez geografskih društava Jugoslavije, Beograd 1977.

7 Rogić, V., Ličko-goranska regija u prometnoj valorizaciji Hrvatske; Referat simpozija prometna valorizacija Hrvatske, JAZU, Zagreb 1970.

Kao zaključna konstatacija uvođenog pristupa može se naglasiti da se povjesno-zemljopisne osnove Siska i njegovog teoretski najpovoljnijeg nadalno-funkcionalnog regionalnog kompleksa najbolje mogu spoznati i razumjeti paralelnim razmatranjem međuzavisnih uvjeta i načina valorizacije autohtonih prirodnih izvora i alohtone prometne situacije. Taj temeljni povjesno zemljopisni aspekt primaran je za određivanje teoretski optimalnih uvjeta i razvojnih mogućnosti tog jedinstveno važnog jugoistočnog segmenta funkcionalno središnjeg hrvatskog prostora.

Alohtona i autohtona valorizacija – retrospekt i prospekt

Osnovni autohtoni prirodni izvor – zemljište u cjelokupnom međuzavisnom kompleksu prirodnog okoliša različito se vrednuje ovisno o kulturno-tehnološkim uvjetima. Za tradicionalnu seljačku polikulturalnu ekonomiku najvrijednija su prirodno ocjedita zemljišta uglavnom na nepropusnoj petrografskoj podlozi⁸ Pri tome mi-

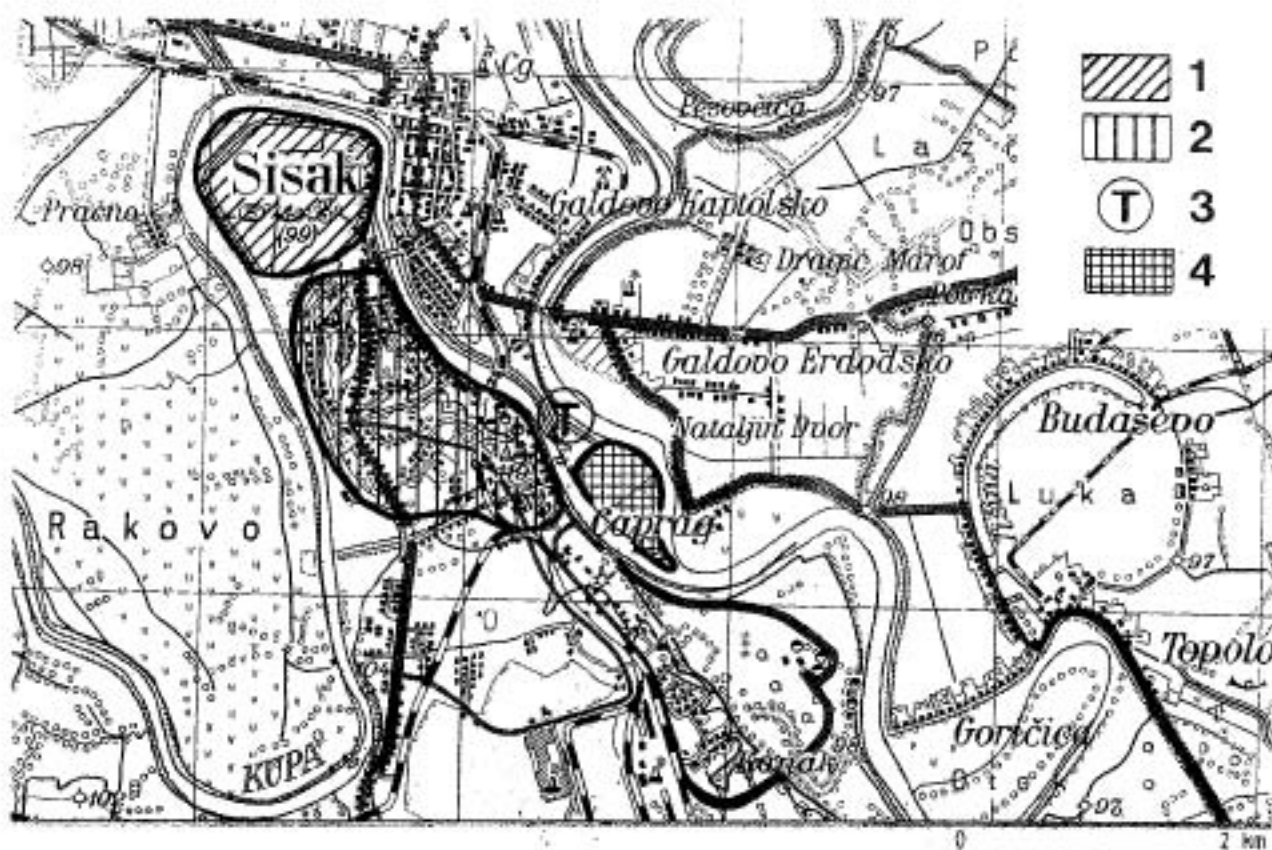
kroreljefnoekološki heterogena terciarno-kvartarna zemljišta pobrda i terasa imaju daleko veću vrijednost od relativno homogenijih ocjeditih akumulacijskih terasnih ravni uz glavne riječne tokove, u našem slučaju uz Savu, donju Kupu i Unu sa njihovim pritokama.

Dosadašnji rezultati arheoloških istraživanja temelj su povjesno-zemljopisnoj spoznaji o raznim sedentarnim lokacijama u širokom vremenskom rasponu od eneolitika do antičkog razdoblja upravo na prirodno ocjeditim zemljištima⁹ Za naš prostor to najbolje pokazuje prvi cjeloviti prikaz arheoloških lokaliteta na topografskom listu 1:100.000 Zagreb, koji je još prije rata temeljito obradio J. Klemenc.¹⁰ Noviji rezultati samo potvrđuju tu osnovnu konstataciju. Dominantnu važnost imaju ocjedita terciarno kvartarna pobrda jugoistočnih Vukomeričkih gorica, sjevernog banjskog pobrda kao i kričko-blatuško pobrde sa pribrežnim terasama. Posebno se važnošću, ističu, iako znatno manje od pobrda, određene zone i segmenti kvartarnih terasa »greda«. Cje-

8 Sintagma »tradicionalna seljačka polikulturalna ekonomika« najbolje odražava temeljno obilježje svake sedentarizirane populacije koja valorizira postojeće prirodne izvore za razvoj dominantne ratarske komponente u sklopu egzistencijalnog razvoja samoopskrbnog ili »naturalnog gospodarstva«. Tradicionalna seljačka polikultura u pravilu je viši, produktivniji oblik valorizacije prirodnih izvora od mobilne nomadske, polunomadske odnosno u našim uvjetima fiksirano mobilne transhumantne stočarske ekonomike. Upor. V. Rogić, Slavonska Požega u urbanoj polarizaciji Hrvatske, Geografski Glasnik, br. 41/42 Zagreb 1980. Vidjeti također V. Rogić, op.cit. 1976 te V. Rogić, regionalna geografija Jugoslavije, knj. I, Historijska geografija, Školska knjiga, Zagreb II izd. 1990.

9 Budući da se radi o zapadnom peripanonskom prostoru, historijsko-geografska razdoblja započinju s eneolitičkim gradinskim lokalitetima. V. Rogić, op.cit. 1990.

10 J. Klemenc, Archeologische Karte von Jugoslawien, Blatt Zagreb (jugoslawischer Ausschuss des Internationalen Verbandes der Akademien), Beograd 1938.

1 – Niža slabije ocjedita mikroprostorna cjelina Pogorelac; 2 – Zibel – jedinstveni stariji i viši ocjediti terasni segment; 3 – Položaj sisačke tvrđave izvorno na sutoku Kupe i Save; 4 – Fluvijalna akumulacija nakon XVI stoljeća

lovita uska prisavska ocjedita terasa ekološki je oštro izdvojena prema nekoliko metara nižem ali ogromnom poplavnom arealu na sjeveru i jugu.

Prednost terciarno-kvartarnih po-
brda određena je najpotpunijom mo-
gućnošću uzgoja najvećeg broja kultura
različitih zahtijeva optimalnih stani-
šta. Velik broj i raznovrsnost kultura
nisu samo temelj samoopskrbrnog
»naturalnog« gospodarstva nego i je-
dini mogući način osiguranja od rizi-
ka prirodnih nepogoda (poplava, suša
i drugo) koje ne mogu istovremeno
uništiti ili oštetiti sve kulture različi-
tih ekoloških uvjeta i vegetacijskih pe-
rioda.

Gospodarska valorizacija slabije
ocjeditih a pogotovo poplavnih zona u
uvjetima prevlasti tradicionalne se-
ljačke polikulture odnosno samoop-
skrbne »naturalne« ekonomike mo-
guća je samo u smislu razvoja eksten-
zivnih lovačko-sabiračkih odnosno
primitivnih stočarskih aktivnosti (ek-
stenzivno svinjogojstvo žirenjem) koja
imaju sekundarno značenje u odnosu
na bazu ratarsku komponentu tra-
dicionalne seljačke polikulture.

Utemeljenje i prethistorijska egzi-
stencija keltske Segestike označuje
nesumnjivo prvu historijsko geograf-
sku prekretnicu jer se radi o stalnom
naselju koje po prvi puta jasno ističe

specifične uvjete i međusobni odnos slabe autohtone nasuprot istaknutijoj alohtonoj valorizaciji položaja. Na osnovu dosadašnjih spoznaja o tom prvom stalnom naselju, najbolje sintetiziranih 1974 godine¹¹, nesumnjivo je da položaj kontakta starijeg višeg terasnog segmenta današnjeg Zibela i nižeg terasnog nivoa današnjeg Pogorelca nije mogao osigurati znatniju autohtonu polikulturnu osnovu.

Ocjediti terasni segment Zibela neposredno je povezan s većom ali ipak prostorno ograničenom ocjeditom terasnom zonom južnije a posredno sa obližnjom prisavskom poplavnom zonom.

U odnosu na velike površine ocjeditih tercijarno-kvartarnih pobrda južnog dijela Vukomeričkih gorica i sjevernog banijskog pobrda taj mali ocjediti »otok« u području sutoka Kupe, Odre i Save ima očigledno vrlo skromne mogućnosti da na prostorno ograničenom autohtonom izvoru utemelji egzistenciju većeg i znatnijeg naselja.

U svakom slučaju, utemeljenje i razvoj keltske Segestike vezane uglavnom uz vitalno dominantni terasni segment Zibela sa nižim terasnim segmentom Pogorelca ukazuju na najstariju poznatu fazu procesa valorizacije tog značajnog lokaliteta. Ako prema tome pojava prvog keltskog središnjeg

naselja nije mogla biti primarno određena autohtonom gospodarskom vrijednošću neposredne okolice za razvoj tradicionalne seljačke polikulture, onda je nesumnjivo ona odraz najstarijeg iako vrlo skromnog vrednovanja alohtonih uvjeta to jest prometne važnosti Kupe, Odre i Save.

Transformacija starijeg keltskog naselja u geografski, društveno-gospodarski i upravno politički izrazito oblikovan grad-koloniju antičkog rimskog doba, jasno ukazuje na prelomno značenje izmijenjenih uvjeta gospodarske valorizacije prostora kojim nastaju novi tipovi kulturnih pejzaža funkcionalno povezanih i uključenih u empirijski model teritorijalno političke organizacije rimskih provincija.¹²

Iako su arheološko-historijski rezultati istraživanja antičkog Siska kao vodeće urbane metropole današnjeg teritorija sjeverozapadne Hrvatske i većeg dijela posavske Slavonije osnovani na impozantnom (za naše prilike) bibliografskom materijalu, oni se još uvijek mogu definirati samo kao bogata zbirka fragmentarnih činjenica. To je ipak dovoljna osnova za temeljnu historijsko geografsku ocjenu antičkog Siska kao najvažnijeg čvorišta komunikacija.¹³

Oblikovanje vodećeg upravno-političkog centra koji se je razvio kao rezultat najsupješnije alohtone valoriza-

11 »Siscia«, Paulys Realencyclop. der Class. Altertumswiss. Suppl.BdVI, München 1974.

12 V. Rogić, op.cit.1990.

13 Spoj dvaju ključnih pravaca iz sjevernojadranskog primorja (Aquileia i Senia) na posavsko-dunavski pravac. Istovremeno križište longitudinalnog posavsko dunavskog pravca sa cestovnom transverzalom Savaria-Poetovio-Siscia.

cije položaja, logična je posljedica.¹⁴ Iako je nesumnjivo velik grad i metropola provincije antičkog doba morao utjecati na popravljane skromnih uvjeta autohtone valorizacije poplavnog pojasa hidrotehničkim radovima, njegova je egzistencija velikog grada ipak bila određena prvenstveno gospodarskim vrednovanjem udaljenih starijih zona naseljenosti na ocjeditim terenima uže regionalne okolice¹⁵, odnosno razvijenog cestovnog i vodenog transporta koji je osiguravao razmjenu sa udaljenim znatnijim gospodarskim žarištima.¹⁶

Propast Siscije kao velikog antičkog središta paradigmatički odražava nestanak vitalnih uvjeta održavanja temeljne alohtone komponente njegove egzistencije metropole, odnosno dominantnog superregionalnog središta sjeverozapadne Hrvatske i posavske Slavonije.

Nesumnjivo je da ranosrednjovjekovni historijsko-geografski period označuje mutatis mutandis povratak na civilizacijske uvjete razvoja naseljenosti kakvi su bili u predantičkom razdoblju¹⁷. To znači prvenstvenu zavisnost jedino o siromašnom autohtonom izvoru egzistencije, to jest sitnom starom ocjeditom lokalitetu Zibela i Pogorelca u središtu golemog poplavno močvarnog pojasa dvostrukog savsko kupačkog meandra.

Raniji jedinstveno važni politički, gospodarski i organizacijsko-tehnički uvjeti alohtone valorizacije sisačkog položaja više ne postoje, odnosno svedeni su na primitivne osnove razmjene i obrane slično predantičkoj keltskoj Segestici¹⁸.

Bez obzira na neodređenost pretpostavki o ranosrednjovjekovnom Sisku kao utvrđenom središtu Ljudevita Posavskog¹⁹, ranosrednjovjekovna va-

14 Dobro poznata činjenica geostrateške važnosti Siscije prvenstveno u brojnim ratnim operacijama u svrhu osvajanja kao i nastojanja održavanja vlasti u Daciji ističe ulogu vodenog prometa, jedino kojim su se mogli transportirati strateški važni glomazni i teški tereti na velike udaljenosti.

15 Najbolji primjer za to pruža vodovod sa glavnim izvorskim zahvatom na nepropusnom terciarno-kvartarnom području sjeverobanijskog pogrđa južno od Petrinje.

16 Znatnijom koncentracijom upravnih funkcija gornjopanonske provincije u Szombathely-u (Savaria) koja ukazuje na relativno slabljenje ranije metropolske funkcije Ptuja, jedino je Siscia zadržala funkciju prave provincijske metropole na današnjem teritoriju sjeverozapadne hrvatske. Ako se tome doda posebno ekonomsko značenje u vezi sa rudarstvom i kovnicom novca kao i za sada još samo fragmentarno poznatih drugih činjenica (na primjer potvrda kazališne kulturne funkcije u Panoniji samo za Sisak pored Aquincuma-Paulys. Realecycl. Bd. VI i Bd. IX München 1974) neosporan je jedinstveno visok stupanj alohtone valorizacije položaja antičkog Siska.

17 V. Rogić, op.cit. 1990.

18 Isto djelo

19 Pretpostavka F. Šišića da se radi o utvrđenju ne na mjestu razorenog i napuštenog Siska nego na nekom lokalitetu u području sjevernog banijskog pogrđa vrlo je realno geografski utemeljena (tu pretpostavku preuzela je i N. Klaić, Povjest Hrvata u ranom srednjem vijeku, Škol. knj. Zagreb 1971).

lorizacija alohtonih uvjeta položaja mogla je rezultirati samo utvrđenjem a nipošto pravim stalnim većim naseljem rudimentarnih centralnih, dakle »gradskih« funkcija.

Nastanak Zagreba kao novog metropolskog središta nešto smanjenog teritorija u usporedbi sa nekadašnjom antičkom savskom provincijom zbog nove sudbinske međe na Sutli²⁰, jasno ističe prednosti položaja centralnog naselja nove historijsko geografske epohe. Ona zbog povratka na samoop-skrbni polikulturni »naturalni« oblik gospodarenja određuje prevenstvenu važnost povoljnosti autohtone egzistencijalne baze ocjeditog zemljišta medvedničkog prigorja. Karakteristično je da upravo pojava novog središnjeg naseobinsko gospodarskog i kulturnog žarišta današnje sisačke regije u sjevernom banijskom pobrđu oko Gore²¹, ukazuje na temeljnu važnost povratka autohtonim izvorima egzistencije određenim tradicionalnom samoop-skrbnom polikulturom koja se mogla najoptimalnije razvijati samo na ocjeditom valovitom prigorskom zemljištu.

Kasnija pojava Petrinje u razvijenom srednjom vijeku, kao vodećeg gradskog naselja sisačke regije²² umjesto napuštenog antičkog Siska, gotovo simbolički ističe razlike antičkog civilizacijskog sistema osnovanog na velikodržavnoj upravnoj organizaciji prema srednjovjekovnom regionalnom odnosno lokalnom prostornom partikularizmu. Sisak će se obnoviti ali samo kao skromni oppidum-uglavnom ruralno središte istoimenog vlastelinstva. Njegova potencijalna, jedino na alohtonoj osnovi određena moguća funkcija većeg središta sasvim razumljivo nemože biti izražena a još manje afirmirana u to doba. I upravo zbog toga srednjovjekovni Sisak nije čak ni znatnije crkveno kao ni upravno središte niti je mogao postati prava naseobina autonomno organiziranih građana nosioca centralnih gradskih funkcija slično Zagrebu, Križevcima, Samoboru, Požegi i razumije se Petrinji.

Analiza podataka dviju povjesnih studija²³ jasno ukazuje na razlike izrazitijih polikulturnih vlastelinstava sa geografskim težištem na tercijarno-kvartarnim pobrđima odnosno ocjedi-

20 V. Rogić, op.cit.1990

21 Moguća pretpostavka o svojevrsnim pokušajima ponovne uspostave vodeće funkcije nekadašnjeg metropolskog žarišta ako ne na mjestu antičkog grada a ono bar u blizini ali na tercijarno-kvartarnom ocjeditom pojasu sjevernobanijskog pobrđa gdje nastaje središte župe Gora odnosno istoimenog arhidakonata vrlo je atraktivna tema za historijsko geografsko istraživanje multidisciplinarnog projekta geografa, arheologa, povjesničara i drugih disciplina.

22 Odnos starijeg župskog središta Gore i mlade »stare Petrinje« na starijem lokalitetu kod Hra-stovice kao gradskog središta razvijenog srednjeg vijeka, njeno razaranje i ponovna izgradnja nove Petrinje na ušću Petrinjčice također je vrlo atraktivna tema istraživanja u cilju spoznaje ranosrednjovjekovnih kao i kasnijih relacija Zagreb-Petrinja-Sisak.

23 Adamček J. i Kampuš I., Popisi i obračuni poreza u Hrvatskoj u XV i XVI stoljeću, Zagreb 1976 te Adamček J., Agrarni odnosi u Hrvatskoj od sredine XV do kraja XVII stoljeća, Zagreb 1980.

tim zemljištem (Steničnjak, najznačajniji posjedi topuskog vlastelinstva, Gora, petrinjsko-gradečko i blinjsko vlastelinstvo) u odnosu na ravničarsko sisačko vlastelinstvo sa dominantnom orijentacijom na ekstenzivno svinjogojstvo.

Postepeno jačanje ratarske komponente tradicionalnog gospodarstva²⁴ potiče važnost ponovne iako primitivnije djelomične obnove tehničkih uvjeta plovidbe Savom i Kupom što osobito dolazi do izražaja izmijenjenim geostrateškim odnosima primicanjem graničnog područja ekspanzivnog osmanlijskog imperija našem kraju.

Osmahlijska ekspanzija ima jedinstveno prelomno značenje u prostoru donjeg Pokuplja, Pounja i Poilovlja. Proces jačanja ratarske komponente u tradicionalnom gospodarstvu razvijenog i osobito kasnog srednjeg vijeka sa svim njegovim konzekvencama, ovdje je gotovo najdrastičnije prekinut. Upravo na kordunsko-banijskom području, dramatičan prekid razvojnog procesa gospodarskog razvoja obilježen egzodusom Hrvata starosjedioaca

omogućujući tako kasniju kolonizaciju Hrvata graničara kao i potpuno novog dotada nepoznatog elementa pravoslavnih Vlaha ima najsudbonosnije značenje za naš prostor. Iseljavanje nesumnjivo najproduktivnijih dijelova hrvatske seljačke populacije, propast zametka prve i jedine značajnije tradicionalne metalurgije u Hrvatskoj uvjetovalo je postanak pograničnih pustoši (desertae) na koje će se tek u XVII stoljeću postepeno naseljavati graničari, predci današnjeg hrvatskog i srpskog stanovništva uz manji dio starosjedilačkih Hrvata povratnika.²⁵

Za tadašnje uvjete ogroman investicijski projekt gradnje novog tvrđavskog kompleksa čija artiljerijska sprema gotovo potpuno kontrolira plovno raskršće Kupa-Sava nije međutim bitno utjecalo na izmjenu funkcije skromnog poseljačkog opiduma sisačkog vlastelinstva.

Izgradnja tvrđave u poplavnom području starog sutoka Save i Kupe ističe samo jednostrano ograničenu alohtonu vrijednost odraženu novom geostrateško obrambenom pozicijom²⁶ koja međutim ipak nije dovolj-

24 Pripadnost većeg dijela našeg prostora feudalnom vlastelinstvu templara nesumnjivo je vrlo pozitivno utjecalo na proces stabilizacije ratarske naseljenosti povezano s rastom produktivnosti ratarske proizvodnje posredstvom organizacijsko inovacijskih postupaka i metoda.

25 Rogić V., op.cit 1990.

26 Utvrđenje je nastalo na tadašnjem neposrednom sutoku Kupe i Save koje je kasnijim nanosima premješteno južnije na današnji položaj, oblikovavši današnju naplavnu ravnicu poluotočnog oblika južno od tvrđave. Karakteristično je da u zbirci osmanlijskih dokumenata (E. Kovačević, Muhime defteri, Sarajevo 1985, 84, 100, 105) postoje zanimljivi dokumenti o značenju savske flote oslonjene na sisačku tvrđavu uvjetujući bosanske protumjera kao što je obnova Jasenovca, jačanje Gradiške, nova kolonizacija ratom razorenih naselja i reorganizacija bosanske savske flote. Prema tome pored ključnog značenja neposredne artiljerijske kontrole plovnih puteva, pogodnost postojanja građevinskog materijala ruševina antičkog naselja opredijelili su također njenu lokaciju ne mijenjajući razumije se najniži centralno funkcionalni rang malog trgovišta kao središta vlastelinstva.

na da utiče na razvoj odnosno jačanje centralnih funkcija u smislu iniciranja procesa transformacije skromnog trgovišta na istoimenom vlastelinstvu u pravo gradsko naselje.

Karakteristično je da i nakon katastrofalnog pustošenja teritorija vlastelinstva u »dugom« ili sisačkom ratu na prelazu XVI u XVII stoljeće i ponovne kolonizacije nakon njega, Sisak je i dalje ostao samo skromni više seljački nego gradski opidum sa vlastelinstvom gospodarski i dalje prvenstveno orijentiranim na ekstenzivno stočarstvo svinjama pored važne tvrđave. Petrinja se naprotiv nakon razaranja i obnove vodećih centralnih funkcija na novoj lokaciji postepeno razvija u još izrazitije pravo vodeće regionalno gradsko središte.

Postepena uspostava podunavsko-sjeverno jadranskog kombiniranog transportnog sistema u XVIII stoljeću²⁷, nagovještuje početak vrlo sporog razvoja procesa izmjene međusobnih odnosa između grada Petrinje, najvećeg i centralno-funkcionalno najrazvijenijeg središta naše regije i malog trgovišta civilne Hrvatske Siska na jednoj te još neznatnijeg »vojnog Siska« to jest krajiškog sela na drugoj obali Kupe.

Još 1857 godine, V. Sabljar u prvom sistematskom statističkom priručniku Hrvatske²⁸ izdvaja Sisak trgovište sa 993 stanovnika i »Sisak novi« kao selo u drugoj banijskoj pukovnji sa 998 stanovnika.

Tab. 1. Stanovništvo Siska i Petrinje 1857-1991

Tab. 1. Number of inhabitants of Sisak and Petrinja 1857-1991

Godina popisa	Sisak		Petrinja	
	A	B	A	B
1857.	1991	2,7%	3222	6,5%
1880.	5529	6,0%	4478	11,1%
1900.	7047	6,9%	5379	12,2%
1931.	10915	15,6%	5536	17,3%
1948.	12206	10,5%	4927	14,7%
1953.	19238	12,9%	7156	13,8%
1961.	26647	17,6%	7306	27,7%
1971.	38458	22,0%	12155	37,2%
1981.	43494	17,5%	15778	31,3%
1991.	45792	23,6%	18706	45,1%

A: ukupno stanovništvo - Total population
B: postotak pravoslavnog stanovništva do 1931. odnosno srpskog stanovništva 1948-1991. - Percentage of orthodoxes (population) 1857-1931 and Serbian population 1948-1991.

Oba se naselja 1857. još izrazito razlikuju od kraljevskog slobodnog grada Petrinje sa tadašnjih 3222 stanovnika. Stvarna razlika apsolutnog broja stanovnika ipak nije već tada znatno manja ukoliko se dva sisačka naselja uzeta zajeno sa dodatkom pridruženih naselja Caprag i Galdovo (sveukupno 3095 stanovnika) upoređuju sa Petrinjom.

Usporedni pregled kretanja broja stanovnika u drugoj polovini XIX stoljeća i u XX stoljeću, pokazuje razumljivo konstantno povećanje broja stanovnika u Sisku kao rezultat progresije procesa preuzimanja vodeće funkcije centra, prvi puta nakon antičkog razdoblja.

27 Rogić, V., op.cit 1990.

28 Sabljar V., Mjestopisani Rečnik kraljevinah Dalmacije, Hrvatske i Slavonije, Zagreb 1966.

Rast Siska od sedamdesetih godina XIX stoljeća do danas u vodeće regionalno žarište donjeg Pokuplja i Pounja te dijela Posavine nije rezultat prvenstvenog jačanja njegovih centralnih funkcija potaknutih valorizacijom autogenih gospodarskih izvora nego najneposredniji odraz, po prvi puta nakon antičkog razdoblja, ponovne cjelovite alohtone valorizacije položaja glavnog terminala savskog plovnog puta.

Nova suvremena i perspektivna alohtona valorizacija sisačkog položaja uvjetovala je njegovu trgovačko obrtničku važnost kao i industrijalizaciju potičući rast grada koji onda logično s obzirom na dosegnutu veličinu i privrednu razvijenost posljedično aktivira razvoj centralnih funkcija regionalnog ranga.

Teritorijalni okvir sisačkog gradskog naselja sa 43494 stanovnika predposljednjeg popisa 1981. godine kao ni posljednjeg popisa 1991. godine sa 45792 stanovnika ne odgovara stvarnom geografski oblikovanom teritoriju jedinstvene urbane aglomeracije sastavljene od gradske jezgre i periurbanog pojasa. Postojeći teritorijalni okvir zahvata posljednjeg urbanističkog plana grada na 10460 hektara sa preko 50000 stanovnika već 1981. godine odnosno gotovo 60000 stanovnika 1990. godine, odgovara suvremenoj stvarnosti sisačke aglomeracije.

Nova suvremena i perspektivna funkcija Siska kao regionalnog nodalno-funkcionalnog žarišta prostora donjeg Pokuplja i Pounja sa manjim posavskim segmentom, nije i ne može biti ograničena samo na sisačku aglo-

meraciju. Specifičan historijsko-geografski odnos Siska i Petrinje u posljednjih 30 godina dobiva nov sadržaj. Petrinja, koja se je u suvremeno doba razvila kao značajan subregionalni centar prvenstveno utemeljen historijsko-geografskim kao i suvremenim aktiviranjem autohtonih gospodarskih izvora banijskog prostora znatnim je dijelom razvojno stimulirana blizinom sisačkog regionalnog žarišta. Na taj način slično karlovačkoj i varaždinskoj a pogotovo bjelovarskoj i sisačka regija nije izrazito monocentrična nego se prostorno integrira u konurbacijski areal Sisak-Petrinja. Spoj sisačkog i petrinjskog periurbanog areala koji se gotovo u potpunosti ostvaruje ne samo jedinstvenom socijalno-gospodarskom transformacijom naseljene strukture određene urbanizacijskim procesima nego čak i fizionomski, paradigmatički je obilježen rastom Mošćenice na ključnom konurbacijskom spoju: 10-godišnji rast Mošćenice 1971-1981. iznosi čak 47%

Umjesto usklađenog prostorno-planerskog koncipiranja razvojne perspektive regionalnog-konurbacijskog žarišta Sisak-Petrinja, 1991. godine započinje divljačko razaranje oba grada kao dio otvorenog osvajačkog rata praćenog bezprimjernim uništavanjem hrvatskih naselja i stanovništva. Ratne štete i posljedice okupacije Petrinje i najvećeg dijela banijskog prostora, izravno utječu na problematiku poslijeratne perspektivne regionalne organizacije. Odnos teoretski najpovoljnijeg modela nodalno-funkcionalne organizacije jugoistočnog segmenta zagrebačke makroregije okupljenog

oko sisačko-petrinjske konurbacije i nove županijske političko upravne-organizacije može se u našem prostoru relativno najuspješnije uskladiti.

Zaključak

Jačanje funkcionalne povezanosti kordunsko-banijskog sa posavsko-moslavačkim prostorom najpovoljnija je dugoročna perspektiva jugoistočnog segmenta središnjeg hrvatskog prostora.

Važnost i korist tako usmjerenih procesa nodalno-funkcionalne integracije je dvojaka.

S jedne strane sisačko-petrinjska konurbacija apsorbira i time poželjno umanjuje procese zagrebačke metropolske koncentracije.

S druge, proširenjem areala nodalno-funkcionalnog utjecaja posredstvom nove županijske upravno-političke organizacije na tradiciionalni granični prostor regionalne gravitacije Siska i Karlovca, u području posebno oblikovanog glinskog kotara, i moslavačko-posavski prostor, jačaju uvjeti za poslijeratnu obnovu i budući razvoj konurbacije.

Summary

PROBLEMS OF THE REGIONAL ORGANISATION OF THE SE SEGMENT OF THE CENTRAL CROATIA

by

Veljko Rogić

Problems of the regional organisation of the SE segment of the Zagreb macroregion or Sisak region are explained by the retrospectively established very, differentiated historico-geographical process.

The relation between Sisak and Petrinja could be called a paradigmatic one, concerning local and foreign conditions in different historico-geographical periods.

The contemporary turning period characterized with establishment of Sisak-Petrinja conurbation, could be defined as basic for future development of this region. Destructions during the war aggression in 1991 and still existing temporary occupation of Petrinja, despite the tragic consequences, cannot change the only possible solution of the national regional organisation and development.

Dr. Veljko Rogić, red. prof.
Geografski odjel PMF
Hrvatska, 41000 Zagreb
Marulićev trg 19.

Recenzenti:
Dr. Ivan Crkvenčić,
znanstveni savjetnik, Zagreb
Dr. Dragutin Feletar, red. prof. PMF